

Η σημασία της αλληλεπίδρασης ερευνητή – συμμετεχόντων στην συνέντευξη ποιοτικής έρευνας. Εφαρμογές στην εφαρμοσμένη έρευνα της κοινωνικής εργασίας

Εβίτα Ευαγγέλου

Κοινωνική Λειτουργός, **MA, Ph.D**, e-mail:e.evaggelou@glyfada.gr

Περίληψη

Η συνέντευξη, κατέχει προεξέχουσα θέση στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών συμπεριφοράς. Το άρθρο αυτό αναδεικνύει τη σημασία της αλληλεπίδρασης ερευνητών και υποκειμένων στο πλαίσιο της ποιοτικής συνέντευξης, και στη σημασία του ερευνητικού αναστοχασμού. Επιπλέον, επιχειρεί να αναδείξει τεχνικές οι οποίες ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση μέσα στο πλαίσιο της συνέντευξης, και την ενδυνάμωση των συμμετεχόντων και καταλήγει σε χρήσιμα συμπεράσματα που βρίσκουν εφαρμογή στο πεδίο της ποιοτικής έρευνας στην κοινωνική εργασία.

Λέξεις κλειδιά: Ποιοτική συνέντευξη, αλληλεπίδραση, αναστοχασμός, έρευνα στην κοινωνική εργασία.

Abstract

Interviews hold a prominent place among the research methods used in social and behavioural sciences. This paper will set up the current ideas about interview interaction and reflexive methodology, emphasising on participants' empowerment and encouragement of interaction within the interview setting. Moreover, the main argument will be advanced by presenting issues that may limit or extend interaction within the interview process and will come up with several conclusions concerning possible ways of enhancing informants' participation in the topic of applied social work research.

Keywords: Qualitative interview, interaction, reflexive methodology, social work research.

Εισαγωγή

Η πρώτη ενότητα του άρθρου αναφέρεται στις βασικές διαφορές ποιοτικής συνέντευξης και δομημένης συνέντευξης-ερωτηματολογίου, και εξηγείται γιατί η αλληλεπίδραση δεν ενθαρρύνεται στην δομημένη συνέντευξη, σε αντίθεση με την ποιοτική συνέντευξη, η οποία αναδεικνύει την αλληλεπίδραση και τον αναστοχασμό. Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται σε κάποια από τα βασικά στοιχεία της ψυχαναλυτικής σκέψης και στις εφαρμογές τους κατά την ερμηνεία των δεδομένων της ποιοτικής συνέντευξης. Εστιάζει επίσης, στον ερευνητικό αναστοχασμό και στη σημασία του κατά τη διαδικασία της ανάλυσης του υλικού των συνεντεύξεων. Επιπλέον κάνει αναφορά στη σχέση μεταξύ ερευνητών-πληροφορητών και στη σημασία της για την νοηματοδότηση των δεδομένων στην ποιοτική συνέντευξη.

Στην τρίτη ενότητα συζητούνται θέματα που προκύπτουν από την θέση του

«επαγγελματία-ερευνητή» στο πεδίο της έρευνας, όπως είναι αυτό της ασυμμετρίας της εξουσίας και αναδεικνύονται τεχνικές ενδυνάμωσης των συμμετεχόντων. Το άρθρο αυτό υποστηρίζει ότι η ποιοτική συνέντευξη αποτελεί ένα ξεχωριστό πολιτιστικό και κοινωνικό γεγονός που έχει στόχο να προάγει το συμφέρον του υπό μελέτη πληθυσμού, με σεβασμό στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Ενότητα 1η

Η συνέντευξη αποτελεί την πιο διαδεδομένη μέθοδο παραγωγής ποιοτικού υλικού και πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες (Ιωσηφίδης, 2008) και χρειάζεται να αντιμετωπίζεται ως ένα πολιτισμικό και ιστορικό κοινωνικό φαινόμενο (Wengraf, 2001). Ένα μείζων πλεονέκτημα της ποιοτικής συνέντευξης είναι η προσαρμοστικότητά της. Ενώ «οι απαντήσεις των ερωτηματολογίων λαμβάνονται υπόψη αυτούσιες, μία απάντηση σε μία συνέντευξη ποιοτική, αποκωδικοποιείται και ερμηνεύεται» (Bell, 1999: 135). Η Bell (1999), σημειώνει επίσης τρεις σημαντικούς περιορισμούς των ποιοτικών συνεντεύξεων: α), καταναλώνουν πολύ χρόνο και ως εκ τούτου δεν μπορούν να απευθύνονται σε μεγάλο δείγμα πληθυσμού, β), διακατέχονται από υψηλού βαθμού υποκειμενικότητας η οποία ενέχει τον κίνδυνο της προκατάληψης (bias), και γ) τα ερευνητικά πορίσματα δεν επιτρέπουν γενίκευση.

Η ανάλυση των δεδομένων της ποιοτικής συνέντευξης λαμβάνει υπόψη και τα ζητήματα αλληλεπίδρασης, μεταξύ ερευνητών και υποκειμένων της έρευνας. Η ανάδειξη συγκεκριμένων πληροφοριών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αλληλεπίδραση συνεντευκτών-πληροφορητών (Mose & Kalton, 1971: 271). Σύμφωνα με την Ashworth (1987), η αλληλεπίδραση στη συνέντευξη είναι η γνήσια ανθρώπινη συνάντηση και τίποτα δεν μπορεί να σταματήσει τον/την ερευνητή/τρια από το να αποτελεί μέρος της επικοινωνίας (στο Lowes and Prowse 2001: 474).

Τα ποιοτικά δεδομένα παρέχουν πλούτο, ποικιλία, ακρίβεια και βάθος περιεχομένου, ενώ τα ποσοτικά ευρήματα επιτρέπουν γενικεύσεις και μπορούν να απευθυνθούν σε μεγαλύτερο δείγμα πληθυσμού. Έτσι, η διαμάχη μεταξύ της ποσοτικής και της ποιοτικής προσέγγισης στην έρευνα φαίνεται ότι έχει αμβλυνθεί τα τελευταία χρόνια, ενώ οι κοινωνικοί ερευνητές αναγνωρίζουν ολοένα και περισσότερο τα θετικά και των δύο μεθόδων, με αποτέλεσμα όλο και περισσότερες έρευνες να χρησιμοποιούν πλέον μικτή μεθοδολογία.

Στις επόμενες παραγράφους θα συζητηθούν οι διαφορές μεταξύ δομημένου ερωτηματολογίου και συνέντευξης λαμβάνοντας υπόψη θέματα ενθάρρυνσης της αλληλεπίδρασης και της αναστοχαστικής πρακτικής. Στο πλαίσιο της ποσοτικής έρευνας, η συνέντευξη αντιμετωπίζεται σαν ουδέτερο μεθοδολογικό εργαλείο, που παράγει αξιόπιστα και έγκυρα δεδομένα. Σε αυτή την περίπτωση, η καλή πρακτική διασφαλίζει ότι οι απαντήσεις αντικατοπτρίζουν την « επιστημονική αλήθεια». Η λογική αυτής της μεθόδου είναι ότι κάθε άτομο ερωτάται την ίδια ερώτηση με τον ίδιο τρόπο, έτσι ώστε οι όποιες διαφορές μεταξύ των απαντήσεων δεν είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας της συνέντευξης, δηλαδή της επικοινωνίας που συντελείται μεταξύ των συμμετεχόντων (ερευνητή-πληροφορητή). Ως εκ τούτου, οι ερευνητές πρέπει να είναι ουδέτεροι, διότι ο ρόλος τους είναι να κατευθύνουν τους πληροφορητές να ακολουθήσουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ερωτήσεων (De Vaus, 1996). Η καλή πρακτική προϋποθέτει, α) συγκεκριμένο πλάνο εξηγήσεων, β) δίνει πολύ λίγα περιθώρια αποκλίσεων από το πλαίσιο της συνέντευξης, και γ) δεν δίνει εικόνα προσωπικών απόψεων (May, 1997). Η μέθοδος αυτή βασίζεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, το οποίο επιτρέπει συγκριτικές απαντήσεις και γενικεύσεις. Έτσι, κάθε

απόπειρα ερμηνείας ή αυτοσχεδιασμού από την πλευρά του ερευνητή θα πρέπει να αποφεύγεται, ενώ η αλληλεπίδραση ερευνητή/συμμετέχοντα δεν ενθαρρύνεται.

Αντίθετα, η ποιοτική συνέντευξη βασίζεται στην αντίληψη ότι η αλήθεια δεν προϋπάρχει αλλά κατασκευάζεται κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Οι ερευνητές και τα υποκείμενα δημιουργούν από κοινού μία πραγματικότητα μέσα από την αλληλεπίδραση (Κυριαζή, 2001). Με βάση αυτή την άποψη, είναι φανερό ότι η συνέντευξη δεν αποτελεί μόνο ένα ερευνητικό εργαλείο ή ένα σύνολο από λέξεις, αλλά αποτελεί ένα κοινωνικό γεγονός, το οποίο ποικίλει ανάλογα με τους συμμετέχοντες, ή ανάλογα με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνει χώρα. Σε αυτή την περίπτωση η ερευνητική διαδικασία αντί να είναι οδηγούμενη από τον ερευνητή, όπως στην ποσοτική μέθοδο, είναι οδηγούμενη από τον ερωτώμενο ενώ πρόκειται περισσότερο για μία συζήτηση, που δίνει στον συμμετέχοντα την ευκαιρία να εκφράσει ελεύθερα τις απόψεις και τις εμπειρίες του (Marlow, 2011).

Η συμβολή των ερωτώμενων στην ερευνητική διαδικασία θεωρείται εξαιρετικά σημαντική. Αν και οι ερευνητές χρειάζεται να είναι πολύ καλά προετοιμασμένοι σχετικά με το αντικείμενο της έρευνάς τους, πρέπει να είναι σε θέση να παραμερίσουν τις προσωπικές τους απόψεις για το θέμα και να είναι ανοιχτοί στις ιδέες που αναδεικνύονται από τους πληροφορητές. Με δεδομένο το γεγονός ότι ερευνητής και ερωτώμενος συν-δημιουργούν τα δεδομένα μέσα από την αλληλεπίδραση, ο ένας επιδρά στις απαντήσεις του άλλου. Οι ερευνητές πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «συν-συμμετέχοντες» στην δική τους έρευνα, ως εκ τούτου, στην ποιοτική συνέντευξη χρειάζεται να είναι έτοιμοι να αναθεωρήσουν προηγούμενες απόψεις τους για το αντικείμενο της έρευνάς τους. Η από κοινού συμμετοχή καθιστά εφικτή τη βαθιά κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου, και έχει την δυνατότητα να συμβάλει στη δημιουργία πλούσιου υλικού προς ανάλυση. Επιπλέον, θεωρείται αμοιβαία σε γνωστικό και σε συναισθηματικό επίπεδο.

Ενότητα 2^η

Ενώ ο σκοπός της ανάλυσης του περιεχομένου μίας κλινικής συνέντευξης είναι να δοθεί η ευκαιρία στον συμμετέχοντα να αποκτήσει περισσότερο αυτογνωσία (Dryden, 1996), στη συνέντευξη έρευνας, η ανάλυση και η ερμηνεία του περιεχομένου έχει στόχο να αναδείξει δεδομένα που έχουν χρήση έξω από την διαδικασία της συνέντευξης, δηλαδή έχουν ερευνητικές εφαρμογές. Η ψυχαναλυτική θεωρία έχει συμβάλει σημαντικά στην ερμηνεία του περιεχομένου της ποιοτικής συνέντευξης. Για παράδειγμα, θέματα μεταβίβασης και αντιμεταβίβασης είναι παρόντα στο πλαίσιο της συνέντευξης και οι ερευνητές χρειάζεται να είναι σε θέση να αναγνωρίσει τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι εμπλέκονται στην δημιουργία των δεδομένων. Επίσης, χρειάζεται να είναι σε θέση να αξιολογούν εκείνα τα υποκειμενικά στοιχεία τα οποία επηρεάζουν την ερμηνεία των στοιχείων που προκύπτουν. Αυτή είναι μία αναστοχαστική διαδικασία, η οποία συμπεριλαμβάνει τις συνειδητές και ασυνειδήτες δυνάμεις που με βάση την ψυχαναλυτική προσέγγιση λειτουργούν σε όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας ((Hunt, 1989, Holloway & Jefferson, 2000).

Ο βασικός στόχος της αναστοχαστικής πρακτικής είναι να θέσει την ερευνητική διαδικασία κάτω από κριτική ανάλυση. Ανάμεσα σε διαφορετικούς ορισμούς, ο πιο σχετικός με τα θέματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, ορίζει τον αναστοχασμό ως «την αναγνώριση ότι όλοι αποτελούμε μέρος του κόσμου τον οποίο μελετάμε, κουβαλώντας τις προσωπικές μας αξίες, πεποιθήσεις και κοινωνική ταυτότητα» (Bujra, 2001:2). Η αλληλεπίδραση μεταξύ υποκειμένων της έρευνας και ερευνητών είναι αναπόφευκτη

και είναι αναγκαίο και οι δύο πλευρές να είναι ενήμερες για τις σχέσεις εξουσίας, των κοινωνικών διαφορών και των δυναμικών που λαμβάνουν χώρα μέσα στο πλαίσιο της συνέντευξης. Επιπλέον, αναστοχασμός σημαίνει τη δυνατότητα να σκεφτεί κανείς τα πράγματα με την πολυκλοκότητά τους. Οι Alvesson & Skoldberg (2000), περιγράφουν τρία στάδια του αναστοχασμού: α) την επιστροφή στην εμπειρία (βίωμα) β), την αναγνώριση των συναισθημάτων που σχετίζονται με την εμπειρία αυτή και γ), την επαναξιολόγηση της εμπειρίας στον παρόντα χρόνο. Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι ο αναστοχασμός δεν είναι η ιδέα που έχουμε για την πραγματικότητα η οποία μετατρέπεται σε πράξη αλλά το αποτέλεσμα των δικών μας κατασκευών για την πραγματικότητα. Οι ερευνητές λοιπόν, χρειάζεται να προσεγγίζουν τα δεδομένα τους με τρόπο που λαμβάνει υπόψη όλα τα παραπάνω.

Συμπερασματικά, το περιεχόμενο και η νοηματοδότηση των δεδομένων στην ποιοτική συνέντευξη συνδέεται στενά με τη σχέση ερευνητών/συμμετεχόντων η οποία στην κυριαρχούσα παράδοση καθορίζεται από ασυμμετρία εξουσίας. Έτσι, οι εναλλακτικές πρακτικές υιοθετούν τεχνικές που έχουν στόχο την ενδυνάμωση των συμμετεχόντων. Αυτό σημαίνει κατ' αρχήν, την ενθάρρυνση να μιλήσουν με την δική τους «φωνή» και δεύτερον, το περιεχόμενο των απαντήσεων να βρει εφαρμογή με βάση το δικό τους συμφέρον. Ο Mishler (1996), επισημαίνει ότι βασικός τρόπος της ενδυνάμωσης των συμμετεχόντων είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την εγκυρότητα και την αξιοπιστία, στα προβλήματα των πληροφοριτών, και ειδικότερα στην προσπάθειά τους να εκφράσουν με σαφήνεια τις εμπειρίες τους και να τις νοηματοδοτήσουν.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, πόσο αυτά είναι συμβατά με την επιστημονική πρακτική; Σε ο,τι αφορά την «αντικειμενικότητα», (objectivity), που αποτελεί βασική αρχή στην σύγχρονη κοινωνική επιστήμη, και ορίζεται ως «η συνθήκη μέσα στη οποία οι αξίες και οι προκαταλήψεις των ερευνητών δεν αναμειγνύονται στη μελέτη ενός κοινωνικού προβλήματος» (Marlow, 2011: 6), αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι δεν είναι ρεαλιστική. Εκείνοι οι οποίοι υιοθετούν αυτή την άποψη, υποστηρίζουν επίσης, ότι η συνέντευξη συνδημιουργείται με τρόπο που επηρεάζεται και από τα δύο μέρη (ερευνητής-ερωτώμενος) ενώ η ανάλυση του ποιοτικού υλικού είναι μία διαδικασία που βασίζεται στην αλληλεπίδραση και είναι συνεχής σε όλη την διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας (Lowe & Prowse, 2001). Το προσχέδιο της συνέντευξης είναι μόνο ένα στοιχείο της διαδικασίας και ζητήματα της νοηματοδότησης του περιεχομένου, σχετίζονται άρρηκτα με την σχέση μεταξύ συνεντευκτή και ερωτώμενου.

Ενότητα 3η

Ενας από τους βασικούς στόχους της έρευνας πεδίου στην κοινωνική εργασία είναι η αντικειμενική αξιολόγηση των υπηρεσιών έτσι ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα των παροχών τους. Στην κυριαρχούσα παράδοση η οποία χαρακτηρίζεται από ασυμμετρία δυνάμεων μεταξύ επαγγελματιών-ωφελούμενων, υπάρχει σοβαρός προβληματισμός σχετικά με την ασυμμετρία της εξουσίας, που μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην επικοινωνία με τους πελάτες-μελλοντικούς πληροφορητές. Έτσι, στον τομέα των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας, η ασυμμετρία δυνάμεων αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό των συνεντεύξεων. Βασική προϋπόθεση για την άρση των εμποδίων αυτών είναι καταρχήν η παραδοχή ότι υπάρχουν. Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν ανάλογα πλαίσια, αλλά και τις παραπάνω θεωρίες, οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί - ερευνητές χρειάζεται καταρχήν να ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση μέσα στο πλαίσιο της συνέντευξης, να χρησιμοποιήσουν τεχνικές

ενδυνάμωσης, και τέλος να εφαρμόσουν τον ερευνητικό αναστοχασμό κατά την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων.

Προκειμένου να ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση οι ερευνητές της κοινωνικής εργασίας, θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν μία σειρά από επικοινωνιακές τεχνικές οι οποίες χρησιμοποιούνται στην κλινική συνέντευξη ψυχοδυναμικού τύπου. Η πιο σημαντική είναι αυτή της «ενεργητικής ακρόασης». Η ενεργητική ακρόαση είναι μία αναγνωρισμένη τεχνική στα επαγγέλματα υγείας και κοινωνικής φροντίδας διότι επιτρέπουν την πρόσβαση σε αυτό που ο Egan, (2014) ονομάζει «κρυφή ατζέντα». Με άλλα λόγια είναι σημαντικό να μην ακούμε μόνο τα λόγια που μας λέει κάποιος αλλά να αποκωδικοποιούμε τα κρυφά μηνύματα, πίσω από τις λέξεις, τα οποία περιέχουν πλούσιο συναισθηματικό και βιωματικό υλικό. Ένα άλλο σημαντικό κομμάτι της επικοινωνίας είναι η μη λεκτική επικοινωνία. Σύμφωνα με τον Wengaf (2001), η πρόσωπο με πρόσωπο συνέντευξη είναι ένα πλαίσιο με πολλαπλά κανάλια επικοινωνίας μέσα στο οποίο αν λαμβάνεται υπόψη μόνο το σύνολο των «λέξεων», αυτό καθιστά την επικοινωνία φτωχότερη. Ο ήχος της φωνής, οι σιωπές, οι δισταγμοί, μπορεί να είναι εξίσου σημαντικά με τις ίδιες τις λέξεις. Σύμφωνα με τον Robson, η πρόσωπο με πρόσωπο συνέντευξη “δίνει την δυνατότητα διερευνητικής κατεύθυνσης της συζήτησης, δίνοντας συνέχεια σε διευκρινιστικές απαντήσεις και διερευνώντας υποκειμενικά κίνητρα, ενώ οι μη λεκτικές ενδείξεις μπορούν πολλές φορές να αλλάζουν και τα αρχικό νοήματα των λέξεων” (Robson, 2010: 323).

Προκειμένου να μπορούν να λειτουργήσουν ως ενεργητικοί ακροατές, οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί-ερευνητές χρειάζεται να έχουν ενσυναίσθηση με τους πληροφορητές. *Η ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα να μπει κανείς στη θέση του άλλου (γνωστικά και συναισθηματικά) χωρίς να βιώνει ο ίδιος την ίδια κατάσταση* (Alversoon and Sköldbberg, 2000:54). Η ενσυναίσθηση παίζει επίσης σημαντικό ρόλο στην κατανόηση του περιεχομένου του «λόγου» του πληροφορητή, διότι φωτίζει την εσωτερική πλευρά εξωτερικών γεγονότων τα οποία περιγράφονται στο πλαίσιο της συνέντευξης (Collingwood, 1992).

Επιπλέον, οι επαγγελματίες πειδίου-ερευνητές, χρειάζεται να είναι εξοικειωμένοι με θέματα ενδυνάμωσης στη σχέση τους με τα υποκείμενα της έρευνάς τους. Οι τρόποι της αναδιανομής της εξουσίας και της ενδυνάμωσης των ερωτώμενων που έχουν αναφερθεί μέχρι σήμερα είναι μεταξύ άλλων η αντιμετώπιση των ερωτώμενων ως «συνεργάτες», α) δίνοντάς τους τον έλεγχο για τη ροή και το περιεχόμενο της συνέντευξης, β) λαμβάνοντάς τους υπόψη κατά την ερμηνεία των δεδομένων, γ) εξασφαλίζοντας αρκετό χώρο για τις απόψεις τους στην έκθεση συμπερασμάτων της έρευνας, και γ) δίνοντάς τους ανατροφοδότηση για την ιστορία τους (Mishler 1996). Στην αναστοχαστική διαδικασία, οι ερευνητές με βάση τα ευρήματα, χρειάζεται να μπορούν να αναθεωρήσουν την αρχική υπόθεση βάζοντάς την υπό συνεχή κριτική ανάλυση, θέτοντας την έρευνα σε μία δυναμική διαδικασία που βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη και διαμόρφωση.

Συμπεράσματα

Αυτό το άρθρο υποστήριξε την άποψη ότι οι συνεντεύξεις αποτελούν ξεχωριστά πολιτισμικά και κοινωνικά γεγονότα, και πρέπει να μελετώνται ως τέτοια. Επιπλέον, υποστήριξε ότι αν κατά την διαδικασία της ανάλυσης των δεδομένων δεν λαμβάνεται υπόψη η αλληλεπίδραση ερευνητών/συμμετεχόντων, τότε κάθε απόπειρα ανάλυσης οδηγεί σε ελλειπίες και απλοικές ερμηνείες, δεδομένου ότι η ύλη των συνεντεύξεων δεν αποτελείται μόνο από τις λέξεις αλλά περιλαμβάνει πολλά επιπλέον στοιχεία και

μηνύματα τα οποία υπόκεινται σε ανάλυση και ερμηνεία. Οι ερευνητές χρειάζεται να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή «στον εντοπισμό ιδεών, εμπειριών και νοηματικών ενοτήτων» κατά τη διαχείριση των δεδομένων τους (Καλλινικάκη, 2010: 207).

Τέλος, τονίστηκε ότι η διαχείριση των ποιοτικών δεδομένων, είναι μία αναστοχαστική διαδικασία, και ως εκ τούτου, οι ερευνητές χρειάζεται να είναι σε θέση να αναθεωρήσουν προηγούμενες αντιλήψεις και υποθέσεις βασιζόμενοι στο ποιοτικό υλικό τους. Συζητήθηκαν οι λόγοι για τους οποίους δεν ενθαρύνεται η αλληλεπίδραση στο δομημένο ερωτηματολόγιο, και αναφέρθηκαν τρόποι ενθάρρυνσης της αλληλεπίδρασης μέσα στο πλαίσιο της συνέντευξης καταδεικνύοντας τη σχέση που υπάρχει μεταξύ της ψυχαναλυτικής πρακτικής και της ποιοτικής συνέντευξης. Επιπροσθέτως, έγινε αναφορά στην ασυμμετρία εξουσίας μεταξύ ερευνητών και πληροφοριτών και σε τρόπους ενδυνάμωσης των συμμετεχόντων μέσα από την ενθάρρυνση να εκφράσουν την εμπειρία τους και να μιλήσουν με τη «δική τους φωνή». Προκειμένου να βρουν εφαρμογή όλα τα παραπάνω είναι σημαντικό οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί-ερευνητές να θέτουν κάθε φορά ως πρωταρχικό στόχο την «προαγωγή» των συμφερόντων των υποκειμένων της έρευνας και την βαθύτερη κατανόηση των προβλημάτων τους, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκάστοτε υπό έρευνα πληθυσμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

1. Καλλινικάκη, Θ (2010), *Ποιοτικές μέθοδοι στην έρευνα της Κοινωνικής Εργασίας*, Τόπος.
2. Kiriazi,N., (2011), *Η κοινωνιολογική έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Πεδίο.
3. Ιωσηφίδης, Θ. (2008), *Ποιοτικές Μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Κριτική.
4. Mason, J. (2003), *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Κυριαζή Ν. (Επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα.
5. Mishler, E. G. (1996), *Η Συνέντευξη Έρευνας, Νοηματικό Πλαίσιο και Αφήγημα*, Καλομοίρης Γ. (επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα.
6. Robson, C. (2010), *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*, Μιχαλοπούλου, Κ. (Επιμέλεια), Gutenberg.

Ξενόγλωσση

7. Alvesson,M & Skoldberg, K. (2000), *Reflexive Methodology, New Vistas for Qualitative Research*, London: Sage Publications.
8. Ashworth, P.D. (1987), *Adequacy of Description: the Validity of Qualitative Findings*, Department of Education Management, Sheffield: City Polytechnic.
9. Bell, J, (1999), *Doing Your Research Project, A guide for first-time researchers in education and social science*, Buckingham: Open University Press (Third edition).
10. Bujra, J. (2001), *Participant Observation*, Graduate School Handout, date: 26-11-01.
11. Collingwood, R.G. (1992), *The Idea Of History*, Oxford: University Press.

12. De Vaus, D.A. (1996), *Surveys in Social Research*, UCL Press (Fourth edition).
13. Dryden, W. (1996), *Handbook of Individual Therapy*, London: Sage
14. Egan, G. (2014), *The skilled Helper: a systematic approach to effective helping*, Pacific Grove, Calif: Brooks/Cole. (10th edition)
15. Hollway, W. & Jefferson, T. (2000), *Doing Qualitative Research Differently, free association, narrative and the interview method*, London: Sage Publications.
16. Lehman, A. (1988), A Quality of life Interview, For The Chronically Mentally Ill, *Evaluation and Program Planning*, Vol.11: 51-62.
17. Lowes, L. & Prowse, M.A. (2001), Standing outside the interview process? The illusion of objectivity in phenomenological data generation, *International Journal of Nursing Studies*, 38.4:471-480.
18. Marlow, C. (2011), *Research Methods for Generalist Social work*, Brooks/Cole, (5th Edition).
19. May, T. (1997), *Social Research, Issues, Methods and Process*, Buckingham : OPU (2nd Edition).
20. McCracken, G. (1988), The long Interview, A Sage University Paper.
21. Wengraf, T. (2001), *Qualitative Research Interviewing*, London: Sage Publications.